

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK — KATJA JARC

SLOVENSKI SINONIMI ZA IVANJŠČICO (*LEUCANTHEMUM*) V PREPLETU S POIMENOVANJI ZA MARJETICO (*BELLIS*) NA PRESEČIŠČU DISCIPLIN IN MEDJEZIKOVNEGA PRISTOPA

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.32.1.04](https://doi.org/10.3986/JZ.32.1.04)

Prispevek obravnava slovenska ljudska poimenovanja za ivanjščico (*Leucanthemum*) in njihovo pomenskost razlaga s pomočjo besedotvorja in etimologije, hkrati pa opozarja na opazno prepletanje s poimenovanji za marjetico (*Bellis*). Raziskava temelji na izboru slovenskega fitonimskega gradiva v starejših in sodobnih slovarskih virih ter združuje leksikološki, etimološki, etnobotanični in etnolingvistični pristop. Posebna pozornost je namenjena razkrievanju poimenovanj, ki izhajajo iz videza rastline, časa cvetenja, vonja, rastišča ter kulturnega in verovanskega izročila. Kontrastivni pogled na nemški in poljski fitonimski sistem dodatno osvetljuje podobnosti in razlike v poimenovalnih vzorcih ter potrjuje, da je prepletanje imen med ivanjščico in marjetico značilno tudi za poimenovalne procese v obeh jezikih. To kaže, da ljudska fitonimija ne odraža le botanične realnosti, temveč predvsem kulturno in simbolno dojetje rastlin v vsakdanjem življenju.

Ključne besede: ljudska rastlinska imena, ivanjščica, marjetica, besedotvorje, etimologija, medjezikovni pristop

Slovenian Names for *Leucanthemum vulgare* (Oxeye Daisy) Intertwined with Names for *Bellis perennis* (Common Daisy) at the Intersection of Disciplines and a Cross-Linguistic Approach

This article examines Slovenian folk names for *Leucanthemum vulgare* (oxeye daisy) from the perspective of their motivational patterns, word-formation, and etymological framework, highlighting their pronounced overlap with names for *Bellis perennis* (common daisy). The study is based on selected Slovenian material from older and contemporary lexicographic sources, combining lexicological, etymological, ethnobotanical, and ethnolinguistic approaches. Special attention is given to names derived from the plant's appearance, flowering time, scent, habitat, and cultural or religious traditions. A comparative view of German and Polish phytonymic systems further illuminates similarities and differences in naming patterns, confirming that the intertwining of names for oxeye daisy and common daisy is characteristic of naming processes in both languages. The analysis demonstrates that folk phytonymy reflects not only botanical reality but primarily the cultural and symbolic perception of plants in everyday life.

Keywords: folk plant names, oxeye daisy (*Leucanthemum vulgare*), common daisy (*Bellis perennis*), word formation, etymology, cross-linguistic approach

Irena Stramljič Breznik # Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta # irena.stramljic@um.si #

 <https://orcid.org/0000-0002-7267-6507>

Katja Jarc # Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta # katja.jarc1@student.um.si

1 UVOD

Rastlinska imena ali fitonimi v slehernem jeziku predstavljajo bogat vir leksike, saj je zgodovina človeštva večplastno prepletena z rastlinami, za katere so se rojevala najrazličnejša ljudska poimenovanja. Ta so nastajala neposredno, in sicer na podlagi opisa njihovih zunanjih značilnosti glede na videz (oblika, barva, cvet, plod, korenine), njihovo uporabnost (npr. za namene zdravljenja, obredja, magije), ali pa posredno na podlagi metaforičnih poimenovanj, ki so izhajala iz primerjave rastline in njenih delov s predmetnostjo, pojavi iz stvarnosti, ljudskimi verovanji o njihovi moči ali celo podobnosti z deli človeškega telesa (Kolosova 2005: 137–150).¹

Motivacijska raznolikost se še posebej odraža v ljudskih narečnih poimenovanjih, ki so bila predmet tudi nekaterih slovenskih dialektoloških raziskav (npr. Koletnik 2008; 2016a; 2016b; Horvat 2010; Kumin Horvat 2018; Koletnik – Kučič 2021).

Namen prispevka je na primeru ivanjščice (*Leucanthemum*) izpostaviti bogastvo slovenskih ljudskih rastlinskih imen v kontekstu jezikoslovno-kulturološkega pristopa, ki odstira tako jezikovno kot kulturno dediščino (Stramljič Breznik 2008), hkrati pa izpostaviti preplet poimenovanj za ivanjščico, poimenovano tudi (*velika marjeta*), s poimenovanji za marjetico (*Bellis*), ki pripada isti družini nebinovk (*Asteraceae*).² Podobnost ali različnost njunih poimenovanj kontrastivno predstavljamo še v nemškem oz. poljskem kulturnem okolju.

2 METODA RAZISKAVE

Raziskovanje ljudskih rastlinskih imen zahteva interdisciplinarni pristop. Na kompleksnost takih raziskav je opozoril že Bezlaj (2003: 922–927), ki je izpostavil, da se z ljudskimi botaničnimi nazivi ne ukvarja samo botanik, farmakolog, ampak tudi jezikoslovec, etnograf in kulturni zgodovinar. Gre torej za interdisciplinarno področje raziskovanja, ki poleg jezikoslovnega vključuje še etnobotanični in etnolingvistični pristop.

Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (2020–2027)*), vodja programa akad. prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, in sicer na osnovi prispevka avtoric na 5. *Slovenskem dialektološkem posvetu* v okviru konference *DiaClas-SDP 5*, ki je bila na ZRC SAZU v Ljubljani organizirana od 22. do 25. 4. 2025. Temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih virov, ki so navedeni v razdelku Viri.

- 1 V tem delu so zbrani slovanski izrazi za antropomorfizirane rastline. Kot izhodišče je avtorica uporabila poimenovanja za dele telesa in se osredinila na tri ravni: na jezikovno (uporabo poimenovanj za dele telesa v fitonimih), na folklorno (etiološke zgodbe – izvor rastlin in človeškega telesa) in na obredno raven (uporaba rastlin zaradi njihovih učinkov na telo, pravila in tabuji glede sajenja rastlin).
- 2 Martinčič idr. 2007: 643, 661.

V izhodišče smo postavili izbrana poimenovanja za ivanjščico (*Leucanthemum*), ki se deloma prepletajo s poimenovanji za marjetico (*Bellis*). Gradivno smo izhajali iz SSKJ2 in SES ter najpomembnejših starejših slovarskih virov (Pleteršnik; Tuma 1924; Barle 1937; Cilenšek 1892; Šulek 1879). Izbrana poimenovanja smo najprej interpretirali jezikoslovno, pri čemer je bilo treba uporabiti tudi dodatne metodološke pristope. Pri odkrivanju podobnosti ali različnosti v pomen-ski motivaciji za isto rastlino v treh kulturnih in jezikovnih okoljih smo uporabili še kontrastivni pristop.

V okviru jezikoslovne interpretacije smo najprej upoštevali leksikografski vidik, saj smo kot vire uporabili izbor slovarjev, iz katerih smo izbrali zanimivejša poimenovanja za ivanjščico. V leksikološkem smislu smo uporabili besedotvorno analizo, ki je lahko pokazala sinhrono razvidno motivacijo poimenovanja. Kadar je bila ta zakrita, smo uporabili etimološko interpretacijo in razpoložljive etimološke slovarje slovenskega jezika (SES in ESSJ), ki odkrivajo izvorno motivacijo z diahronega vidika. Za raziskovanje rastlinskih imen je specifično, da besedje tega tipa podlega raznim ljudskoetimološkim naslonitvam, kar zamegljuje izvor in nemalokrat otežuje zanesljivo etimološko razlago. To je po svoje razumljivo, saj se ta imena večinsko (do zapisov) ohranjala in prenašala med ljudmi ustno (Snoj v Stramljič Breznik 2008: 20).

Ljudska poimenovanja navadno niso motivirana le po zunanjih značilnostih, ampak tudi po uporabnosti, zato se bomo na posameznih mestih dotaknili etnobotaničnega pristopa. Etnobotanika (Ramšak 2019) združuje etnologijo in botaniko oz. širše arheologijo, jezikoslovje, religiologijo, medicino, farmacijo, ekologijo, geografijo in druge discipline, v svojem bistvu pa povezuje humanistiko in naravoslovje. Njeno osrednje področje je raziskovanje odnosa med človekom in rastlinami v kulturnih, zgodovinskih in ekoloških kontekstih. Doslej je bila slovenska etnobotanika osredotočena predvsem na medicinski vidik in etnofarmakologijo. Metodološko etnobotanika kombinira dva pogleda, tj. razlago skupnosti, ki izraz uporablja, in botanično klasifikacijo. Zato imajo v njej pomembno mesto zgodovinski viri, ljudsko slovstvo, botanična literatura, farmacevtska dela in kulturnozgodovinske študije.

Za uspešno raziskovanje so ključne tudi razlike med ljudsko in znanstveno klasifikacijo rastlin: ljudska temelji na neposredni uporabi, videzu in senzoričnih značilnostih, znanstvena pa na formalni taksonomiji. Raziskovanje obeh sistemov je potrebno za razumevanje, kako ljudje dojemajo rastline in kakšno vlogo imajo v njihovem življenju (Ramšak 2019: 3–28).

Težišče prispevka je na raziskovanju tvorbenih in motivacijskih značilnosti izbranih poimenovanj v slovenščini, v omejenem obsegu kontrastivno upoštevamo še motivacije v nemškem in poljskem jeziku, še posebej, če lahko prispevajo k razumevanju slovenskih. Pri tem uporabljamo etnolingvistični metodološki pristop.

Etnolingvistika izhaja iz pojma jezikovne slike sveta, ki razkriva kulturno pogojene koncepte, vrednote in predstave, zakodirane v jezikovnih strukturah.³ Babič (2011) podrobno analizira razlike med moskovsko šolo (Nikita I. Tolstoj, Svetlana M. Tolstoj), ki poudarja zgodovinski in semiotični vidik raziskovanja kulture, ter lublinsko šolo (Jerzy Bartmiński), ki je usmerjena v rekonstrukcijo kolektivnih jezikovnih stereotipov in svetovnega nazora nosilcev jezika. Obe šoli temeljita na razumevanju jezika kot kulturnega koda, ki omogoča rekonstrukcijo mentalitete in simbolnih sistemov skupnosti (Babič 2011: 169–180).

V prispevku bo, da bi odkrili vzroke za preplet poimenovanj za ivanjščico oz. marjetico in njihovo pomensko motivacijo, uporabljen medjezikovni pristop. Upoštevali bomo njuna poimenovanja še v nemškem (Marzell 2000) in poljskem (Bartmiński 2019) jezikovno-kulturnem okolju, ki imata zelo bogat in sistematično raziskan fond ljudske fitonimije. Uporabljena primerjava bo dodatno ilustrirala podobnosti in razlike v jezikovnih slikah sveta vseh treh jezikov.

Omejitev raziskave predstavlja izbor zanimivejših poimenovanj iz starejših in novejših slovarskih virov, ki so leksikografski posnetek stanja uslovarjene leksike v določenem časovnem preseku. Izbrana poimenovanja za ivanjščico niso ponovno preverjena na terenu kot pri Čopu (1997/98: 5–8), zato raziskava nima ambicije aktualizirati sodobnega poimenovalnega stanja za izbrani fitonim.

3 POMENSKA MOTIVACIJA SLOVENSKIH POIMENOVANJ ZA IVANJŠČICO

Fitonim *ivanjščica* z novolatinskim rodovnim imenom *Leucanthemum* je v SSKJ2 opredeljen kot botanični termin, ki poimenuje travniško rastlino z belimi in rumenimi cveti v koških. Že Cilenšek rastlino opiše kot »gospodarjevo neprijateljico«, ker je »[t]ežko najti trate, travnika ali pašnika, kjer bi ne bilo vse belo njenih cvetov. Tudi po njivah, zlasti med žitom in deteljo se marsikje naseli. Tu je očiten plevel; pa tudi drugje ni nič prida, ker je skoro samo steblo.« (Cilenšek 1892: 640–641)

³ O tem je pisala E. Kržišnik (2008: 33–34) v kontekstu frazeoloških raziskav in tam predstavila tri sicer povezane, a metodološko različne pristope pri raziskovanju součinkovanja jezikovnih sredstev in kulture. Etnolingvistični pristop z diahrono analizo odkriva pojavljanje kulturnih plasti pri nastajanju frazemov. Lingvokulturološki proučuje sposobnost frazeoloških sredstev, da odslkavajo sočasno kulturno samozavedanje neke (jezikovne) skupnosti, njeno mentaliteto, vrednote itd. Kontrastivni pa se usmerja v sinhroni opis pri sopostavljanju frazeoloških sistemov različnih jezikov.

Preglednica 1: Izbrana poimenovanja za ivanjščico

SSKJ, SSSJ	SES	Barle	Tuma	Pieteršnik	Čilenšek	Šulek
bot. ivanjščica <i>Leucanthemum</i> nar. ivanjska roža <i>Janeza (24. VI.)</i> .	ivanjščica cvetlica, ki cveti okoli sv. Ivana <i>Janeza (24. VI.)</i> .	ivančica, ivanjka (<i>Adlešiči</i>)	ivanjščica	ivanjščica = 2. die <i>Wucherblume</i> (<i>chrysanthemum</i> <i>leucanthemum</i>)	ivanjščica, česuljasta (<i>doldentraubige</i> <i>Wucherblume</i> <i>Navadna (weisse</i> <i>Wucherblume</i>	<i>Ivan-cviet</i> , <i>ivančica</i> , <i>ivančica sv.</i> <i>Ivana</i> , <i>ivanjska</i> <i>deklica</i>
ekspr. marjetica		marjeta velika (<i>Šmihel</i>)				velika marjetica
marjetka		ljubljanica (<i>Šmihel</i>) ljubljenka »die grosse ljubljenka«, v <i>Kresu (Celovec</i> ljubljenka, v <i>Št. Lovrencu na</i> <i>Dolenjskem = Bellis p.</i>	ljubljenka	ljubljenka	ljubljenka	ljubljanica
nar. volovsko oko		belocvet (<i>Dobrna</i>)	volovsko oko – <i>occhio di bue</i>	volovsko oko	volovsko oko	volovsko oko
		bel-rož (<i>Št. Janž kod Dobrne</i>				
		belica (<i>Izlake</i>)				
			dekliški = <i>smrdljivi hlapček</i>	dekliški hlapček <i>Wucherblume</i> <i>Kobarid-Erj. (Torb.)</i> .	navadni hlapček	
			pekel-vice	pekelvice		
			prstnič	prstnič, <i>mezinec</i>		<i>prstenak</i>
			<i>smrdela, smrdelka</i>	<i>rigeljč</i>		
			<i>truta, trutica</i>	<i>smrdela</i>		
			<i>binkoštnica</i>	<i>truta</i>		
		<i>telovica (Vinica)</i>	<i>binkoštnica</i>	<i>binkoštnica</i>		
nar. kresnica			<i>kresnica</i>	2. <i>kresnica</i>	<i>kresnica</i>	<i>karsnica</i>

Rastlina tudi danes v agronomiji ni pretirano cenjena:

[N]avadna ivanjščica [je] nezaželena zel, ki spada med večletnice iz družine nebinovk s pritlehno listno rozeto na začetku rasti spomladi in po defoliaciji ter z olistanimi, dolgimi in otrdelimi generativnimi poganjki z belimi in rumenimi cvetovi v socvetju ter je razširjena predvsem na srednje vlažnih in zmerno suhih in nevtralnih tleh eno- in dvokosnih travnikov. (AS, geslo *navadna ivanjščica*)

Sodi torej med zelo znane in relativno pogoste travniške rastline, ki uspevajo tam, kjer je pogostost košnje manjša. Prav zato ne preseneča, da zanjo v izbranih virih najdemo 16 različnih poimenovanj s še enkrat tolikšnim številom različic. V nadaljevanju bomo predstavili iz besedotvorne zgradbe razvidne motivacije, v drugih primerih bomo upoštevali pomenotvorno in etimološko razlago.

3.1 Barva ali oblika cveta

Videz rastline je najpogostejši vir za njeno poimenovanje. Nič drugače ni pri ivanjščici. Več takih primerov najdemo pri Barletu (1937), ki navaja ime *bel-ica* (Izlake), kar je izpeljano iz pridevnika *bel*, torej po beli barvi cveta, enako kot v zloženkah *bel-o-cvet-ø* (Dobrna) in *bel-ø-rož-ø* (Št. Janž kod Dobrne) iz besedne zveze *bela roža*.⁴

Po pomenskem prenosu je v različnih jezikih nastalo poimenovanje *volovsko oko*, po okroglem videzu cvetov.⁵

Po podobnosti je nastalo tudi ime *rigeljč* (SSKJ), ki ga Pleteršnik predstavlja v geslu *rîgljȁc*:

das Gänseblümchen, *Tuš. (R.)*; = beli rigeljci, *Josch*; – rigljec, das Rindsauge (bupthalmum salicifolium), *Josch*; (beli rigeljci tudi = die Wucherblume [chrysanthemum leucanthemum], *Josch*). (Pleteršnik, geslo *rigljȁc*)

S stališča etimologije gre za prevzeto poimenovanje iz nar. nem. *Ringelblume* ‘marjetica’ (knjiž. nem. beseda pomeni ‘ognjič, *Calendula officinalis*’), kar je zloženska iz nem. *Ringel* ‘krogec, obroček’ in *Blume* ‘cvetlica’ (SES).

4 Mogoče gre tudi zgolj za postopek kmitve in nato sklapljanja: *bel-rož*.

5 Marzell (2000: 959): nem. *Ochsenauge* ‘volovsko oko’, enako pomensko motivirano angl. *ox-eye daisy*, fr. *oeil de boeuf*, it. *occhio di bue*, rus. *volovʹe oko*, sh. *volovsko oko*.

3.2 Čas cvetenja

Najprepoznavnejše poimenovanje *ivanjšč-ica*⁶ je izpeljano iz vrstnega pridevnika *ivanjski*,⁷ saj ivanjščica cveti v juniju okoli godu sv. Ivana oz. Janeza (24. junija). Slovensko osebno ime *Ivan* je namreč različica imena *Janez* (SES). Obstajata še narečni obliki *ivanj-ka*⁸ iz pridevnika *ivanji*⁹ in *ivanč-ica*,¹⁰ ki je manjšalnica iz *ivank-* + *-ica*. Motivacijo po času cvetenja kažejo še drugi izrazi, npr. *kresn-ica*,¹¹ izpeljan iz pridevnika *kresen*, kar je povezano s kresno nočjo s 23. na 24. junij, ki velja za poletni ljudski praznik. Sama beseda *kres* ni dokončno pojasnjena, saj kaže na možnost povezave tako z ognjem (prim. *kurjenje kresov*) kot s sončnim obratom (prim. stcslovan. *v̆skr̆senie* ‘velika noč’ (SES)).

*Binkoštn-ica*¹² je izpeljana iz pridevnika *binkošten*, ta pa iz samostalnika *binkošti*, prevzetega iz stvnem. *fimfchusti* ‘binkošti’, kar je po ljudskoetimološki naslonitvi na stvnem. *fimf* ‘pet’ izposojeno iz gr. *pentēkostýs* ‘petdesetica’ in prvotno pomeni ‘petdeseti dan po veliki noči’ (SES). Podobno motivacijo po prazniku *telovo*, ki je narečno poimenovanje za ‘praznik na drugi četrtek po binkoštih oz. 11 dni po binkoštni nedelji; praznik svetega rešnjega telesa’ (SES), ima poimenovanje *telov-ica*,¹³ izpeljano iz samostalnika.

3.3 Vonj

Ivanjščica ima tik pred ovenenjem izrazito neprijeten, smrdeč vonj, zaradi česar je poimenovana tudi *smrd-ela*¹⁴ ali *smrdel-ika* (Tuma 1924), v izhodišču poimenovanja je glagol *smrdeti*. V drugem primeru ima pripona *-ika* dodatno funkcijo, da označuje fitonim (Bajec 1950: 89). Obrazilo *-ela* ima namreč izrazito slabšalni pomen (Bajec 1950: 33). Danes ni posebej pogosto, saj so v SSKJ2 zajete samo štiri take tvorjenke, ki vse opisujejo žensko (*babela*, *devetkela*, *hudičela* in *slabšela*).

6 Prim. SSKJ; Pleteršnik: 2) die Wucherblume (chrysanthemum leucanthemum), *Notr.-Erj. (Torb.)*; Cilenšek (1892: 640–641): *češuljasta* – doldentraubige Wucherblume, *navadna* – weisse Wucherblume.

7 Prim. Gregorič 2015: i'va:n'ska 'rɔ:ža *ivanjščica* |travniška rastlina z belimi in rumenimi cveti v koških|.

8 Prim. Barle 1937, Adlešiči.

9 Prim. SSKJ nar. tudi *ivanji kres*.

10 Prim. Barle 1937, Adlešiči.

11 Prim. Pleteršnik: – *bela k.*, die weiße Wucherblume (chrysanthemum leucanthemum), *Medv. (Rok.)*, *Bes., Dol.-Navr. (Let.)*, *Josch*; = *kresnica* (leucanthemum vulgare), *Josch*; Cilenšek 1892.

12 Prim. Pleteršnik = *kresnica* (leucanthemum vulgare), *Josch*.

13 Prim. Barle 1937, Vinica.

14 Prim. Pleteršnik: *smrdela* 2) die Wucherblume (leucanthemum), *Nov.-C., Kr.-Valj. (Rad)*; = velika s., *Cig*.

3.4 Kulturno izročilo

Rastlini so pripisovali tudi moč prerokovanja. Ime *pekel-vice*¹⁵ je sklop iz dveh samostalnikov *pekel* + *vice*, opuščen pa je tretji, tj. *nebesa*. Ime izhaja iz ugibanja na podlagi venčnih listov, ki jih je oseba trgala in pri tem izmenjuje izgovarjala besede *pekel* – *vice* – *nebesa*. Beseda, ki je bila izgovorjena ob zadnjem odtrganem listu, naj bi napovedovala, kaj je osebi usojeno po smrti.

Na podoben način je bilo uporabljeno tudi prerokovanje, iz katerega naj bi bilo razvidno, ali je oseba ljubljena ali ne – s trganjem lističev in izmenjujočim ponavljanjem *ljubi* – *ne ljubi*. To se verjetno povezuje s poimenovanjem *ljubljen-ka*,¹⁶ izpeljanim iz deležnika *ljubljen*. Že Cilenšek je navedel:

Ljubljenka ji pravijo tudi in ji pripisujejo neko skrivno moč, vsled katere neki vpliva na odraslo mladino. Ni menda treba dostavljati, da so to samo pobožne želje, ki se včasih uresničijo, včasih pa tudi ne. Pametni gospodar pa gleda to rastlino z drugimi očmi, zakaj on dobro vé, da je njegova neprijateljica. (Cilenšek 1892: 640)

Izročilo o posebni moči tako ivanjščice (*Leucanthemum*) kot tudi marjetice (*Bellis*) se je ohranilo do danes. Cunningham (1996: 132) za obe rastlini navaja tri čarovne uporabe: (a) tisti, ki utrga prvo marjetico v letu, bo neobvladljivo obseden s spogledovanjem; (b) k tistemu, ki ima med spanjem pod blazino korenino marjetice, se morda vrne izgubljeni ljubimec; (c) marjetica, če jo nosimo s seboj, privabi ljubezen.

4 POMENSKA MOTIVACIJA NEMŠKIH POIMENOVANJ ZA IVANJŠČICO

Bezljaj (2003: 923) je v svoji oceni *Botaničkega rečnika* Dragutina Simonovića, ki je izšel leta 1959 v Beogradu, posebej izpostavil, da so bili Slovani pri sistematičnem ukvarjanju z ljudskimi rastlinskimi imeni mnogo skromnejši od Nemcev, ki so zelo skrbno raziskali svoj izrazni rastlinski fond in izdali *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*. Za primerjavo bomo predstavili, katere lastnosti ivanjščice so bile imenotvorne v nemškem jezikovnem in kulturnem okolju, in pri tem uporabili ponatis tega slovarja (Marzell 2000: 956–972).

4.1 Barva, oblika stebela ali cveta

Med poimenovanji, ki temeljijo na motivaciji po barvi in obliki stebela, najdemo več leksemov, ki se nanašajo na značilnosti rastline v povezavi z gosjo. Tako denimo *Gänseblume*, dobesečno ‘gosja cvetlica’, odraža videz rastline, saj njeni beli cvetni listi in rumeni sredinski del spominjajo na belo perje in rumenkast kljun

¹⁵ Pleteršnik: die Orakelblume (*chrysanthemum leucanthemum*).

¹⁶ Pleteršnik: die große Maßliebe (*chrysanthemum leucanthemum*), *Kres*; Barle 1937, v Št. Lovrencu na Dolenjskem; Cilenšek 1892.

gosi.¹⁷ Podobno motivacijo zasledimo tudi pri poimenovanju *Gänsekraut*, dobesedno ‘gosja zel’, kjer prva sestavina *Gänse-* prav tako nakazuje povezavo z zunanjim videzom, čeprav točnega motivacijskega ozadja pri tem leksemu Marzell ne navaja. Poimenovanje *Gänsesträußl*, dobesedno ‘gosji šopek’, ohranja isti motivacijski okvir – ivanjščice pogosto rastejo skupaj v šopih.

Zelo pogosta je tudi motivacija, ki izhaja iz oblike ali barve cvetne glave, kjer pride do poimenovanj z izrazito slikovitimi, pogosto metaforičnimi elementi. Tako je fitonim *Sternblume*, dobesedno ‘zvezdna cvetlica’, nastal iz primerjave oblike cvetne glave z zvezdnimi kraki, kar vzpostavlja povezavo med rastlinskim in nebesnim svetom. Podobna vizualna asociacija je prisotna pri *Tellerblume*, dobesedno ‘krožniška cvetlica’, v katerem je poudarjena okrogla oblika cveta, ki je primerjana s krožnikom, enako je okrogla oblika cveta izpostavljena pri *Radblume*, dobesedno ‘kolesna cvetlica’. Zelo zanimivo je tudi poimenovanje *Preesterkragen*, dobesedno ‘duhovniški ovratnik’, ki izhaja iz kulturnozgodovinske primerjave z nekdanjo duhovniško opravo z nabranim ovratnikom, imenovanim tudi *Ruff*, ki je bil značilen del duhovniških oblačil. Drugi podobni poimenovanji, ki temeljita na podobnosti z delom živali, sta *Ochsenauge*, dobesedno ‘volovsko oko’, in *Ochsezung*, dobesedno ‘volovski jezik’. V prvem primeru gre za motivacijo na osnovi zgradbe cvetne glave – rumena sredina asociira na šarenico, beli venčni listi pa lahko na beločnico očesa. V drugem primeru pa naj bi podolgovata oblika posameznega cvetnega lista spominjala na obliko jezika. Zanimiva je tudi skupina poimenovanj, nastalih z drugimi metaforičnimi prenosi, kot pri *Alti Weiba*, dobesedno ‘stara baba’, oziroma *Altweiberblume*. Motivacija naj bi izhajala iz povezave z nagubanimi kapami, ki so jih nekoč nosile starejše ženske. Poimenovanji *Talerblume*, dobesedno ‘tolarska cvetlica’, in *Sunnrosen/Sonnenrosen*, dobesedno ‘sončna vrtnica’, pa kažeta na motivacijo v povezavi z denarjem oziroma soncem – v prvem primeru morda zaradi podobnosti cvetne glave z obliko kovanca,¹⁸ v drugem pa zaradi značilne svetle, kroglaste oblike, ki asociira na žareče sonce. V to skupino poimenovanj, ki izhajajo iz zaznane barve ali oblike cvetne glave, sodijo tudi primeri, kot so *Weißblume*, dobesedno ‘bela cvetlica’, *Milchbloumna*, dobesedno ‘mlečna cvetlica’, in *Schneebume*, dobesedno ‘snežna cvetlica’, ki se vsi nanašajo na belo barvo venčnih listov. V teh leksemih gre za zelo neposredno, vizualno motivacijo. Zanimivejše so tiste motivacije, ki vključujejo povezanost s kulinariko, kot v primeru *Quarkblume*, dobesedno ‘skutna cvetlica’, in *Käsblume*, dobesedno ‘sirna cvetlica’. Zadnje poimenovanje temelji na dveh motivacijskih vzgibih. Prvič, zaradi barvne kombinacije

17 Primerjava z gosjo je v nemških narečnih poimenovanjih pogosta tudi pri drugih rastlinah, kot sta *Gänsefingerkraut* ‘gosji petoprstnik’ (*Potentilla anserina*) ali *Gänsefuß* ‘gosje stopalo’ (*Chenopodium*), kjer gre pogosto za motivacijo po obliki listov ali socvetja.

18 Marzell (2020: 959) vidi povezavo z angleškim poimenovanjem *moon penny*.

rumene sredine in belih venčnih listov, ki lahko asociira na krožnik s kolačem sira na sredi, in drugič, zaradi vonja rastline v poznem cvetenju, ki naj bi bil izrazito podoben neprijetnemu vonju sira.¹⁹ Nabor metaforičnih prenosov dodatno bogatijo leksemi, ki izhajajo iz primerjav z živalmi ali določenim gospodinjstvi pripomočki. Tako *Katzenschwanz*, dobesedno ‘mačji rep’, izhaja iz asociacije na prožno, gibljivo steblo, ki spominja na ta značilni del mačjega telesa, medtem ko *Kolöfferla* oziroma *Kochlöffelchen*, dobesedno ‘kuhalnica’, izpostavlja podobnost med dolgim, tankim stebлом in kuhalnico. Zanimiv primer predstavlja tudi *Haarstecker*, dobesedno ‘lasna sponka’, ki izhaja bodisi iz vizualne podobnosti med cvetom in okrasnimi lasnicami bodisi iz uporabe rastline v igri – dajanja cvetov v lase, kar kaže na pragmatično motivacijo, povezano z ljudskim vsakdanom.²⁰

4.2 Čas cvetenja

V tej skupini so poimenovanja motivirana s časom cvetenja, ki se v lokalni govorici pogosto povezuje z meseci, letnimi časi ali cerkvenim koledarjem. Rastlina postane neke vrste naravni označevalec časa, njeno poimenovanje pa nakazuje obdobje, v katerem se najpogosteje pojavi ali zacveti. Najosnovnejša so poimenovanja, ki neposredno odražajo mesec cvetenja: fitonima *Maiblume*, dobesedno ‘majska cvetlica’, in *Juniblume*, dobesedno ‘junjska cvetlica’, preprosto kažeta na čas cvetenja v zgodnjem oziroma srednjem poletju. Natančneje časovno uokvirjena so poimenovanja, ki se nanašajo na cerkvene praznike. Ime *Pfingstluckn*, dobesedno ‘binkoštna odprtina’, se nanaša na čas okoli binkošti, ko številne travniške rastline, vključno z ivanjščico, dosežejo višek razcveta. Sledijo tudi poimenovanja *Johansblomen*, dobesedno ‘Janezova cvetlica’, in *Sonnwendblume*, dobesedno ‘cvetlica sončnega preobrata’, ki sta vezani na poletni solsticij oziroma praznik sv. Janeza Krstnika 24. junija (gl. 3.2). V slovanski tradiciji je s tem časom povezan tudi Ivanov dan (t. i. kresna noč), kar kaže na skupno indoevropsko izročilo povezovanja naravnih pojavov in koledarskih prelomnic.²¹ V istem duhu je poimenovanje *Jakobskräutle*, dobesedno ‘Jakobovo zelišče’, ki se nanaša na 25. julij, praznik sv. Jakoba, in s tem označuje kasnejše poletno cvetenje.

19 Poimenovanja, ki izhajajo iz vonja rastline, so redkejša, vendar zato toliko bolj značilna, saj gre za prepoznavno senzorično lastnost. V slovenščini je v zvezi s tem zanimiv primerjalni frazem *smrdeti kot kvargelj* ‘zelo, neprijetno smrdeti’: *kvargelj* gastr. ‘mehki sir močnega vonja in ostrega okusa’.

20 Rastline, uporabljene v igri (npr. spletanje vencev, dajanje v lase, metanje cvetov), pogosto dobijo poimenovanja, ki izhajajo iz njihove funkcije, ne le zunanosti.

21 Povezava med fitonimi in kresnimi prazniki je prisotna tudi v slovenskem prostoru, npr. poimenovanje *šentjanževka* izhaja iz istega prazničnega konteksta kot *Johansblomen*. Rastline, ki cvetijo okoli solsticija, so pogosto veljale za zdravilne ali čudežne in so bile v ljudskem verovanju še posebej pomembne.

4.3 Bujna rast in lokacija rasti

Med poimenovanji, ki izhajajo iz načina oziroma intenzivnosti rasti, najdemo *Wucherblume*, motivirano z glagolom *wuchern* 'divje rasti, bujno se razraščati', kar namiguje na zelo intenzivno vegetativno širjenje rastline. Poimenovanje torej rastlino vrednoti negativno.²²

Skupina poimenovanj, ki motivacijsko izhaja iz značilnosti rastišča, temelji na opazovanju naravnega okolja in povezanosti rastline z določeno pokrajinsko rabo. V tej skupini Marzell (2000: 962) našteva poimenovanja, kot so *Mattblume*, dobesedno 'cvetlica s travnika, primerne za košnjo', *Feldblume*, dobesedno 'poljska cvetlica', in *Egaschtbleaml*, dobesedno 'cvetlica z zemljišča, ki je namenjeno kolobarjenju', ki jasno izražajo motivacijo s stališča razširjenosti rastline na različnih tipih zemljišč. Podobno velja za *Brachenblume*, ki izpostavlja prisotnost rastline na pustih, zapuščenih ali začasno neobdelanih površinah, prim. nem. *Brache* 'praha, ledina'. Ta raba lahko nosi tudi rahlo negativno konotacijo, saj namiguje na rast na »zanemarjenem« zemljišču, čeprav hkrati kaže na prilagodljivost rastline. Zelo zanimivo je poimenovanje *Heublume*, dobesedno 'senena cvetlica', ki izvira iz pogostega pojavljanja ivanjščic na travnikih, namenjenih za košnjo in spravilo sena. Poleg lokacijske motivacije pa to poimenovanje vsebuje še tradicionalno zeliščno rabo – izraz *Heublumen* se namreč v nemškem prostoru uporablja tudi za mešanico posušenih cvetov travniških rastlin, ki se v naravni medicini uporabljajo za kopeli in obkladke.²³ Poimenovanje *Schwandblume* pa naj bi izviralo iz besede *schwenden*, ki označuje tehniko krčenja gozda brez odstranitve koreninskega sistema dreves ali grmovnic.

4.4 Nekoristnost rastline

Čeprav sta tako nekoč Cilenšek kot tudi današnja agrarna stroka izpostavila nekoristnost ivanjščice, ta lastnost za razliko od nemščine ni motivirala slovenskih poimenovanj. V nemščini je po Marzellovem (2000: 962) slovarju izpričana posebna skupina, ki je vezana predvsem na nizko uporabno vrednost rastline, saj se pogosto pojavlja kot plevel, ki ni koristen za človeka. Takšna poimenovanja so navadno slabšalna, kar kaže na negativno dožemanje rastline v lokalnem okolju. Zelo zgovorno je poimenovanje *Hungerblume* oziroma *Hungerkraut*, ki odraža zgodovinsko izkušnjo pomanjkanja hrane, prim. nem. *Hunger* 'lakota'. Ker rastlina raste skoraj povsod in je izjemno odporna, so jo v težkih časih (vojna, lakota) tudi uživali. Ime tako ni le vrednostno zaznamovano, temveč nosi kulturni spomin

22 Slabšalna poimenovanja rastlin so pogosto posledica njihovega invazivnega značaja ali moteče prisotnosti na obdelovalnih površinah. Zanimivo je, da so poimenovanja, ki vsebujejo koren *wucher-*, pogosta tudi v pravnem in gospodarskem kontekstu (npr. *Wucherzins* 'oderuške obresti'), kar še dodatno nakazuje negativni vrednostni naboj izraza.

23 Poimenovanje *Heublumen* se v naturopatski praksi nanaša na cvetove različnih trav, ki jih pobirajo s travnikov ob košnji sena. Najpogosteje gre za cvetove ivanjščic, detelje in drugih travniških rastlin.

na revščino, skromnost in preživetje. V nasprotju s tem lahko *Judenblume*, dobesedno ‘judovska cvetlica’, nosi negativen ali diskriminatoren prizvok.²⁴

4.5 Kulturno izročilo

Znotraj te skupine bomo predstavili, kako poimenovanja za ivanjščico v nemščini odražajo rabo za potrebe ljudskega vedeževanja, verovanj ali običajev.

Ena najbogatejših skupin poimenovanj temelji na funkciji prerokovanja, kjer cvet – zlasti njegova bela žarkasta socvetja – postane nosilec simbolne izbire, napovedi prihodnosti in čustvene igre. Tu gre podobno kot v slovenščini za ljubezenske prerokbe, ki so del otroške igre ali ljubezenskega rituala, včasih pa tudi za globlje vprašanje življenja in smrti. Poimenovanja, kot sta *Orakelblume*, dobesedno ‘orakeljska cvetlica’, in *Wahrsageblume*, dobesedno ‘prerokovalska cvetlica’, izrecno navajajo funkcijo cveta kot orodja za iskanje odgovorov na eksistencialna vprašanja. V znanih igrah – npr. *liebt mich – liebt mich nicht* (sln. *ljubi me – ne ljubi me*) – posamezniki trgajo cvetne liste, pri čemer je zadnji iztrgani listek odločilen. Imena, kot sta *Zupfblume*, dobesedno ‘cvetlica za cufanje’, in *Reißblöaml*, dobesedno ‘cvetlica za trganje’, izpostavljajo ta postopek.²⁵ Pogosto gre tudi za igre rimane izbire z več izidi, kjer vsak cvetni listek pripada enemu od njih: *Edelmann-Bettelmann-Kaiser-König-Papst* (sln. *plemič – berač – cesar – kralj – papež*) ali pa *Pfarrer-Rekter-Witwer* (sln. *duhovnik – rektor – vdovec*). Takšne formule razkrivajo razumevanje družbene razplatenosti v otroški igri. V to skupino sodijo še poimenovanja *Spruchblümel*, dobesedno ‘ročica/cvetlica izreka’, *Auszöhlbleamöl*, dobesedno ‘cvetlica izštevanja’, ter *Gewatterblume*, dobesedno ‘botrska cvetlica’, pri katerih je poudarjena ljudska govorna igra. V primeru *Paradiesmaie*, dobesedno ‘paradižna cvetlica’, je rastlina najverjetneje poimenovana po izštevanju z besedami *pekel – vice – paradiž*. Podobna praksa izštevanja je znana tudi drugod (npr. v Švici), kar dodatno potrjuje razširjenost tega motivacijskega tipa v alpskem prostoru.

Posebno skupino poimenovanj predstavljajo tista, ki so povezana z ljudskimi verovanji ter zaščitno uporabo rastlin v običajih in ritualnih praksah. Rastlina tu ni več zgolj predmet igre ali vizualne primerjave, temveč aktivna sestavina obreda. Gre za motivacijo po ljudskih verovanjih in običajih. Ime *Gewitterblume*, dobesedno ‘nevihtna cvetlica’, se navezuje na verovanje o prerokovanju vremena, natančneje nevihte. V tej vlogi se cvet uporablja v preroški igri (*kommt ein Gewitter – kommt kein Gewitter*), hkrati pa naj bi imel zaščitno moč pred nevihto.

24 Antisemitizem, kodiran v rastlinskih poimenovanjih, je v narečnih govorih sicer redko eksplicitno raziskan.

25 Zanimivo je, da tovrstna uporaba cvetja ni omejena na nemški prostor: podobne igre so razširjene tudi v slovenskem (npr. *ljubi – ne ljubi*), francoskem (*il m’aime – un peu – beaucoup – à la folie – pas du tout* ‘ima me rad – malo – zelo – noro – sploh ne’) in drugih evropskih jezikih, kar kaže na vseevropsko kulturno prakso povezovanja rastlin z napovedovanjem.

Takšna varovalna vloga rastlin,²⁶ ki naj bi odganjale zlo ali ujmo, je v skladu s širšo evropsko folkloro, ki rastlinam pripisuje magične lastnosti. Poimenovanje *Kranzblume*, dobesedno ‘venčna cvetlica’, se nanaša na konkretno ljudsko navado, povezano z dnem svetega Janeza (24. junij). Na ta dan je mladina pletla vence iz cvetja, ki so jih nato nameščali na strehe, vrata ali ograje, da bi služili kot zaščita pred strelo in ognjem.

Nekatera poimenovanja ivanjščice odražajo njeno vpetost v religiozni prostor in liturgične prakse, kar potrjuje pomembno simbolno funkcijo rastline v krščanstvu. Tu ne gre več za opazovanje narave ali ljudsko simboliko, temveč za integracijo rastline v cerkveno življenje. Poimenovanje *Mariannenblume*, dobesedno ‘marijanska cvetlica’, se neposredno navezuje na Marijino čaščenje, zlasti v mesecu maju, ki je v katoliški tradiciji posvečen Devici Mariji. Rastlina se v tem času pogosto uporablja za okrasitev marijanskih oltarjev, kar kaže na njeno estetsko, simbolno in liturgično vrednost. Poimenovanje odraža poseben status cveta, ki ni zgolj naravni okras, temveč tudi znamenje pobožnosti. Podobno velja za ime *Fronleichnamsblume*, dobesedno ‘cvetlica svetega rešnjega telesa’, ki se povezuje s praznikom telovo na četrtek po drugi binškošni nedelji. V tem obdobju so procesije in cerkvene obhode pogosto spremljali cvetlični aranžmaji, pri čemer so cvetovi ivanjščice navadno krasili oltarje ali procesijske poti. Poimenovanje tako pričuje o določenem času v cerkvenem letu, ko je bila uporaba te rastline posebej aktualna.

Obstajajo še poimenovanja, ki se ne vključujejo jasno v katerega izmed prej ugotavljanih motivacijskih sklopov, vendar so pomensko bogata in kažejo na povezanost rastline z ljudskimi običaji, procesijami, pripovedmi ali vsakdanjo izkušnjo. Primer je *Antlaßgitschen*, dobesedno ‘telovska deklica’, ki se nanaša na dekleta, okrašena s cvetjem med cerkveno procesijo ob prazniku telovo. V tem primeru gre za metaforični prenos med okrasjem in ženskami, ki jih bela obleka in cvetje napravita za del prazničnega rituala. Poimenovanje *Bauernblume*, dobesedno ‘kmečka cvetlica’, se lahko razlaga z dveh zornih kotov: bodisi kot rastlina, ki pogosto raste na kmetih, bodisi kot del izštevanke tipa *mešcan – kmet – pastir* ..., kar dokazuje, da se v jezikovnem poimenovanju flore lahko odraža tudi socialna struktura družbe. Zanimivo prerokbeno vlogo razkriva ime *Glasblume*, dobesedno ‘kozarčna cvetlica’, ki izhaja iz postopka, da se v kozarec postavijo tri rože, poimenovane po dekletih, nato pa njihova obstojnost čez noč določa prihodnost v ljubezni. Izraz *Schulmäschedäblumma*, dobesedno ‘učiteljska cvetlica’, naj bi bil prvotno oznaka za šopek, ki je krasil mizo učitelja – kar kaže na povezavo rastline z izobraževalnim prostorom, obenem pa tudi na socialno ozadje učenec, saj naj bi ti cvetovi krasili domove revnejših šolarjev. Zanimivo je poime-

26 Apotropijska funkcija je zaščitna, magična, varovalna funkcija predmetov ali rastlin, ki naj bi odganjali zlo ali nesrečo.

novanje *Storchenblume*, dobesedno ‘štorkeljska cvetlica’, ki izhaja iz asociacije s časom cvetenja, lokacijo rasti (mokrotni travniki) ali celo vizualno primerjavo – dolga stebila in bele cvetne glave spominjajo na eleganco štorcklje. Ta primer dobro ponazarja raznolikost možnih interpretacij v procesu poimenovanja.

5 PREPLET POIMENOVANJ MED IVANJŠČICO IN MARJETICO

Že Bezljaj je poudaril, da je bila za botanike ljudska rastlinska sinonimika moteča, zato so se trudili, da bi bilo za znanstveno sistematiko po možnosti izbrano le eno domače ime. Ljudska rastlinska imena pa so nastajala v drugačnih pogojih kot uradna botanična nomenklatura, saj se je isto ime že v istem kraju (ne samo v različnih krajih) uporabljalo za različne vrste med seboj različnih rodov, s čimer so se oddaljevala od znanstvene sistematike. Fitonimi južnoslovanskih jezikov so se, kot ugotavlja Bezljaj, nabirali v času romantičnega odnosa do jezika in narodnega blaga, v novejšem času pa se je razen farmakologov, ki so pri nabiranju zelišč potrebovali stik z ljudskimi poimenovanji, samo izjemoma našel ljubitelj, ki je ljudska rastlinska imena zapisoval. Neizčrpen in bogat vir za rastlinska poimenovanja predstavlja tudi Pleteršnikov slovar. Nismo pa imeli niti jezikoslovca niti etnografa, ki bi jim načrtno posvetil pozornost, kar ni nič čudnega, saj so »ljudska rastlinska imena ena najbolj kočljivih vprašanj v jezikoslovju, snov, katere se bolj ali manj vsi bojimo ter se jih izogibamo, kjer in dokler moremo« (Bezljaj 2003: 923).

Dobra ilustracija Bezlajevih ugotovitev o ljudski poimenovalni raznolikosti in svobodi je npr. *Jugoslavenski imenik bilja* (Šulek 1879: 508), ki za nlat. *Chrysanthemum Leucanthemum* navaja številna imena iz različnih južnoslovanskih jezikov: *rada*, *prstenak*, *titrica*, *ušac*, *bratičina*, *ivan-cviet*, *ivančica revan*, *rman*, *ravan*, *rman*, *rmanj*, *bela ganka*, *krupni brnjiš*, *petrov cvet*, *petrovo cveče*, *volnje oko*, *volujsko oko*, *volje oko*, *volovsko oko*, *bili zvizdan*, *doktorove ili feličarske sluge*, *cvetka sv. Ivana*, *drobnica*, *drobnika*, *drobtince*, *droftince*, *karsnica*, *ledinščak*, *lublanka*, *ljubljanica*, *dieklica*, *ivanjska deklica* ali *roža*, *velika marjetica*, znotraj katerih gre tudi za različne rodove. Tako je npr. *rada* lahko poimenovanje za ivanjščico (*Chrysanthemum Leucanthemum*) in njivsko pasjo kamilico (*Anthemis arvensis*).

Zato ne preseneča niti preplet med poimenovanji za ivanjščico (*Leucanthemum*) in marjetico (*Bellis*), saj je ivanjščica poimenovana tudi kot (*velika*) *marjeta*,²⁷ kar je podobno kot *marjet-ica*, *marjet-ka*²⁸ izpeljano iz osebnega imena *Marjeta*, *Marjetica* po zgledu nem. *Margerite* ‘Marjeta’ in ‘marjetica’, it. *Margherita*

²⁷ Barle (1937: 79) navaja tako poimenovanje za Šmihel.

²⁸ Oba izraza sta v SSSJ sinonima k *marjeta* s kvalifikatorjem ekspr., drugi navedeni sinonimi so še nar. *ivanjska roža*, bot. *ivanjščica*, nar. *kresnica* in *volovsko oko*.

‘Marjeta’ in *margherita* ‘marjetica’, kar je izposojeno iz frc. *Marguerite* ‘Marjeta’, *marguerite* ‘marjetica’. Frc. poimenovanje cvetlice verjetno ne temelji neposredno na osebnem imenu, temveč na stfrc. *mergarite* ‘biser’, iz česar je bilo vzporedno tvorjeno tudi osebno ime *Biserka* (SES).

Tudi Marzell (2000: 969) ugotavlja, da nekatera poimenovanja za ivanjščico v narečnih govorih izvirajo iz jezikovnih stikov z romanskimi jeziki, zlasti s francoščino, kar odraža zgodovinske kulturne prenose enakih pomenskih motivacij. Poimenovanja, kot sta *Margrite*, *Margret*, *Margeritt* ali *Welde Margritt*, so neposredno povezana s francoskim imenom *marguerite*, ki izhaja iz lat. *margarīta* ‘biser’. Ta metafora temelji na podobnosti med bleščečo belo cvetno glavo in biseri. Tudi poimenovanja, kot so *Margaretenblume* ‘Marjetina roža’ in *Margaretensträußl* ‘Marjetin šopek’, so odraz istega kulturnega prenosa.

Pleteršnik pri drugem pomenu besede *truta* z oznako *vzhŠt.* navaja ‘die große Maßliebe (*chrysanthemum leucanthemum*)’. Motivacija je razvidna le prek etimološke analize. Pleteršnik navaja na vzhodu znane različice *trutika*, *trutica* (*Bellis perennis*) v Ščavnici in *trutarica* (*Bellis perennis*) na Murskem polju. Za *Bellis perennis* se pojavlja *tratnica* (*vzh. štaj.*) in *tratinščica* (*Tušek*), ki v osnovi ohranja besedo *trata* iz srvn. *trat* ‘pašnik’. Sln. fitonim *truta* pa je krn iz kočevskonemske predloge (*Truutenreashle* ‘*Bellis perennis*’), v kateri je kočevskonemško *Trute* ‘pašnik z nizko travo’ (ESSJ IV: 242) le glasovni razvoj iz srvn. *trat*. Besedotvorno je jasnejša oblika *tratn-ica*, ki je izpeljana iz pridevnika *traten* iz *trata*.

Tudi poimenovanje *lubljanka* se po navedbah Barleta (1937: 78) v Št. Lovrencu na Dolenjskem uporablja za marjetico (*Bellis perennis*), enako kot v Pleteršnikovem slovarju *ljubljenka* poleg ivanjščice označuje tudi marjetico: 2. die Maßliebe (*bellis perennis*), *C.*; die große Maßliebe (*chrysanthemum leucanthemum*), *Kres.*

V to skupino sodita tudi v Pleteršnikovem slovarju zabeleženi poimenovanja *prstnič* (tudi: die Orakelblume (*chrysanthemum leucanthemum*), *Podgorje (Ist.)-Erj. (Torb.)*)²⁹ in *mezinec* (tudi: das Gänseblümchen (*bellis perennis*), *C.*), ki kažeta na pomenski prenos z dela človeškega telesa. Če je motivacija *mezinec* za marjetico jasna, ker se fitonim povezuje s pslovan. **měžīnъ* z domnevnim pomenom *‘najmanjši’ (SES), pa pomenska motivacija manjšalnice *prstnič* ni, saj je ivanjščica večja rastlina. Morda je to posredno povezano s tem, da je dekle z rastlino izštevalo, ali jo izbranec ljubi, in si nato obetal poroko z njim. Za *prstan* je nar. izraz tudi *prsten* (SES), od koder je verjetna izpeljava *prstnič*, ki si ga kot simbol zvestobe nataknetna zaročenca ali zakonca.

Podobno tudi v nemškem jezikovnem prostoru Marzell izpostavlja posebno skupino poimenovanj za ivanjščico, ki se niso oblikovala neposredno na podlagi zunanjih značilnosti ali družbenih funkcij rastline, temveč so rezultat prenosa fito-

²⁹ Prim. *prstenak* v Šulek 1879: 508.

nimov, pogosto s pomočjo analogij s sorodnimi ali bolj znanimi rastlinami. Primer je *Maslieben*, dobesedno ‘mera ljubezni’, ki je lahko narečni odraz ob knjižnem *Maßliebe* ali *Maßliebchen*. Značilni preneseni poimenovanji sta tudi *Pferdkamille*, dobesedno ‘konjska kamilica’, in *Stinkkamille*, dobesedno ‘smrdeča kamilica’.³⁰ Tu se ivanjščica poimenuje analogno po kamilici – bodisi zaradi oblike cvetne glave bodisi zaradi manj prijetnega vonja od kamilice. S tem je v prvem primeru implicitno izraženo vrednotenje rastline v odnosu do kamilice: ivanjščica ni prava zdravilna kamilica, temveč bolj navadna ali manj cenjena; v drugem primeru je izpostavljena kot rastlina z manj prijetnim vonjem. Vrednostna sodba o rastlini tako ni vezana le na njeno funkcionalnost, ampak tudi na kulturno asociacijo z drugimi vrstami (Marzell 2000: 970).

Marzell se pri predstavitvi ivanjščice sklicuje na delo Brauna (1938: 97–98) *Wortgeographie des historischen Egerlandes*, v katerem obravnava razširjenost poimenovanj za ivanjščico (*Chrysanthemum Leucanthemum* L.), podprto z zemljevidom, ki razkriva, da se ivanjščica zaradi velike podobnosti z navadno marjetico (*Bellis perennis*) z njo pogosto zamenjuje ali enači. V skladu s tem se pojavlja poimenovanje *Großes Gänseblüm(e)*, dobesedno ‘velika gosja cvetlica’, ki je bilo v preteklosti zelo razširjeno, vendar ga z izgubo lokalnih govorov in širjenjem knjižnega jezika vse bolj izpodrivajo prevzeta poimenovanja, kot sta *Margerite* ali *Margaretenblume*. Poleg tega Braun navaja številne druge lokalne izraze, ki odražajo kulturno, socialno in estetsko dožemanje rastline v posameznih vaseh ali krajih. Poimenovanje *Bettelmann*, dobesedno ‘berač’, bi bilo lahko povezano z že omenjenim vedeževanjem s pomočjo listov cveta in izštevanjem (npr. *Edelmann-Bettelmann-Pfarrer* ...). *Kaiserblume*, dobesedno ‘cesarska cvetlica’, izraža vrednostno povečanje cveta, ki ga dviguje na simbolni nivo. *Käseblume*, kot že omenjeno, izhaja iz primerjave cvetne glavice s sirom na krožniku in tudi vonjem rastline tik pred ovenenjem, kar kaže na senzorično motivirano poimenovanje. *Hundsblume*, dobesedno ‘pasja cvetlica’, je najverjetneje zaničljivo poimenovanje za rastlino, ki naj bi bila primerna za pse. *Rettel* je skrajšana oblika imena *Margeritte*. *Strohwisch* je izrazito slabšalno poimenovanje, ki temelji na metafori šopka slame, kar izraža manjvrednost rastline.

30 Podobno v poljščini zveza *pasja kamilica* za poljsko kamilico (*Anthemis arvensis*) (Bartmiński 2019: 349).

6 NEJASNA POIMENOVALNA MOTIVACIJA

Posebno ime za ivanjščico je tudi Pleteršnikov *dekliški hlapček* (Wucherblume, *Kobarid-Erj. (Torb.)*), ki ga ohranja tudi Bezljaj (ESSJ I: 195) z oznako bot.(anično) *Chrysanthemum leuc.*, izraz *navadni hlapček* ima tudi Cilenšek (1892: 640), ki med škodljivimi rastlinami omenja še *smrdljivega hlapčka* (*Chrysanthemum Parthenium*) (Cilenšek 1892: 421). Tuma (1924: 166) poimenovanji *dekliški* in *smrdljivi hlapček* enači. Vendar poimenovanja *hlapček* v uporabljenih virih ne zasledimo za marjetico (*Bellis*). Kakšna je pomenska motivacija tega imena?

V slovenščini etimologija besede *hlapec* ni zadovoljivo pojasnjena, morda je izpeljana iz pslovan. **xol'iti* 'negovati, skrbeti' (SES). ESSJ (I: 195) pod iztočnico *hlapec* navaja izhodiščni pomen iz csl. *chlakъ* 'samski, neoženjen', od 16. do 18. stoletja tudi narečni pomen *hlapčič* za 'fant', nar. gor. *hlapčevati* pa v pomenu 'vasovati', sicer pa so z besedo *hlapec* poimenovane različne priprave in orodja.³²

Morda bi ustrezno pojasnilo lahko našli v povezavi z marjetico (*Bellis*), ki jo v poljščini imenujejo *stokrotka* (Bartmiński 2019: 243–249).³³ Ime je sestavljeno iz *sto-* 'sto, veliko' in *-kroč* 'krat', ki je obrazilo za tvorbo prislovov. Motivacija izhaja iz oblike cvetov, saj ima *marjetica* veliko drobnih belih ali rožnatih cvetnih listov, prim. nem. *Tausendschön*, dobessedno 'tisočkrat lep'. V naštetih sopomenkah je v nekaterih primerih prav tako opazna poimenovalna podobnost z nemščino (Bartmiński 2019: 244–245): (a) *sierotki* z različicama *sierotejki*, *sieroteńki*,³⁴ ker cvetijo jeseni, ko druge rastline že ne cvetijo več; (b) *gęsi pępek*, pogosto v množini in z več različicami po nem. *Gänseblümchen*; (c) *kokoszki*, navadno v množini, ker njihovi cvetni listi spominjajo na kokoške perje; (d) *jarzębinka*, *marzėbińka*, arhaično *marzėjńka* – poimenovanje je verjetno povezano z ljubezenskimi vedeževanji z obtrgavanjem cvetnih listov; ni mogoče izključiti tudi vpliva nemškega *Marienblümchen*, dobessedno 'Marijina cvetlica'; (e) *knafelek*, *knopki* (iz nem. *Knopf* 'gumb') zaradi oblike cveta; (f) *wojciezki*, ker cvetijo na praznik sv. Voj-

32 SSKJ: 3. 'kar se rabi kot opora, podstava, pomoč pri kakem delu'; SP 2001: hlápec² -pca m s -em živ. (â) ~ na latah v kozolcu (*zdevalni stol*; sezuvati čevlje s ~em z *zajcem*; mizarski ~ *primež*).

33 Zanimivo je, da v tem delu ivanjščica (*Leucanthemum*) nima samostojne predstavitve. To rodovno ime najdemo znotraj predstavitve kamilice (*Matricaria chamomilla*) (Bartmiński 2019: 348–349), v poljščini poimenovane *rumianek*. Tudi tukaj je opazno poimenovalno prepletanje: na Podhalju se navadna kamilica ali navadni osatnik (*Leucanthemum vulgare*) imenuje tudi *kokoski*, *kokoska* (Kaš Podh 4/519). Zabeleženo je tudi ime z nejasno onomaziološko podlago *margareta* za poljsko kamilico, večjo od kamilice (Zar SSioł 68); na Podhalju *margaretka* (Kaš Podh 6/40), *margarytka* (Kaš Podh 6/41) ter *pogoda-dysc* (Kaš Podh 4/519). Kamilica je ponekod imenovana *stokrocia* – ime nakazuje podobnost cvetov kamilice z marjetico in hkrati večjo velikost kamilice (Pelc SGLub 5/427). Ime *gosji popek* (SGP PAN 8/307) se nanaša na marjetico, redkeje na kamilico.

34 Poimenovanje naj bi bilo znano tudi v slovaščini in se povezuje z napovedjo: če spomladi zacveti veliko *stokrotk*, bo jeseni veliko otrok sirot.

teha (23. april); (g) *pierwioska*, ker spomladi prve zacvetijo (prim. *pierwiosnek* 'jeglič'), in (h) *murawnik*, kar je povezano z rastiščem (prim. *murawnik* 'trata').

Morebitno pojasnilo imena *dekliški hlapček* bi lahko izhajalo iz zdravilne rabe marjetice in bilo nato preneseno tudi na ivanjščico. Po poljskem kulturnem izročilu naj bi najpogosteje pripravljali poparek iz cvetov in ga med drugim uporabljali za zdravljenje ženskih boleznih, npr. pri menstruaciji ali belem toku. Ponekod so tudi porodnicam, ki so bile brez mleka, dajali piti prevretek iz cvetov marjetic, kuhanih v mleku (Bartmiński 2019: 246–247). Zato se morda v poimenovanju *dekliški hlapček* skriva pomenska motivacija, da je bila rastlina pomočnik ženskam in dekletom pri njihovih težavah.

7 SKLEP

Raziskava slovenskih poimenovanj za ivanjščico (*Leucanthemum*) je pokazala izjemno poimenovalno raznolikost, ki je rezultat prepleta različnih zaznavanj lastnosti rastline, časovne umeščenosti njenega cvetenja, kulturnega izročila ter pragmatičnih in vrednostnih presoj okolja, v katerem so poimenovanja nastajala. Analiza je razkrila, da so slovenska ljudska imena za ivanjščico tesno povezana z osnovnimi motivacijskimi vzorci ljudske fitonimije, pri čemer imajo osrednje mesto vizualna zaznava, cerkveni koledar in ljudska verovanja. Posebej opazen je preplet poimenovanj z marjetico (*Bellis*), ki izhaja iz morfološke podobnosti obeh rastlin kot tudi iz ljudske poimenovalne raznolikosti, ki ni v nobeni povezanosti z znanstveno taksonomijo. Kontrastivni pogled na nemško in poljsko gradivo je potrdil, da gre za širši evropski pojav, znotraj katerega se ponavljajo primerljive pomenske motivacije, a se hkrati razkrivajo tudi kulturnospecifični poudarki. Prispevek potrjuje, da so ljudska rastlinska imena dragocen vir za razumevanje jezikovne slike sveta ter kulturnozgodovinskega odnosa skupnosti do narave.

VIRI IN LITERATURA

- AS** = Rajko Bernik idr., *Agronomski terminološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, 2025, DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610509585>.
- Babič 2011** = Saša Babič, Lingvistična antropologija in etnolingvistika, *Studia mythologica Slavica* 14 (2011), 169–180, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-WYQBZT6Q>.
- Bajec 1950** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 1: izpeljava samostalnikov*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1950.
- Barle 1937** = Janko Barle, *Prinosi slovenskim nazivima bilja*, Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1937.
- Bartmiński 2019** = Jerzy Bartmiński (ur.), *Słownik stereotypów i symboli ludowych II: rośliny – zioła*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2019.
- Bezlaj 2003** = France Bezlaj, *Zbrani jezikoslovni spisi 2*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Braun 1938** = Hermann Braun, *Wortgeographie des historischen Egerlandes: mit Wortatlas, 1 Übersichtskarte und 32 Kartenskizzen*, Halle (Saale): Niemeyer, 1938.

- Cilenšek 1892** = Martin Cilenšek, *Naše škodljive rastline v podobi in besedi*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1892–1896, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-9SZWLW79>.
- Cunningham 2019** = Scott Cunningham, *Enciklopedija čarovnih rastlin*, Ljubljana: Iskanja, 2019.
- Čop 1997/98** = Dušan Čop, O rastlinskih imenih na Gorenjskem, *Jezik in slovstvo* 43.1–2 (1997), 5–8.
- ESSJ I** = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- ESSJ IV** = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
- Gregorič 2015** = Jože Gregorič, *Kostelski slovar*, 2015, www.fran.si.
- Horvat 2010** = Mojca Horvat, Sadni, zelenjavni in cvetlični vrt v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA), v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 46: *slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010, 164–170.
- Kenda-Jež 2019** = Karmen Kenda-Jež, *Slovar oblačilnega izrazja ziljskega govora v Kanalski dolini*, 2019, www.fran.si.
- Koletnik 2008** = Mihaela Koletnik, Koroška botanična terminologija v Pleteršnikovem slovarju, v: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008 (Zora 56), 230–247.
- Koletnik 2016a** = Mihaela Koletnik, Gornjeseniška botanična terminologija, v: *Rojena v narečje. Akademkinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2016 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 114), 166–189.
- Koletnik 2016b** = Mihaela Koletnik, Narečna poimenovanja za zdravilne rastline v Krajinskem parku Goričko, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia* 26.4 (2016), 671–688.
- Koletnik – Kučič 2021** = Mihaela Koletnik – Vlasta Kučič, Fitonimi zdravilnih rastlin v severnem Prekmurju, *Fluminensia* 33.1 (2021), 105–122, DOI: <https://hrcak.srce.hr/259782>.
- Kolosova 2005** = Valerija B. Kolosova, Človeško telo in rastline: medsebojni odnosi med dvema sistemoma poimenovanja, *Etnolog* 15 (2005), 137–150.
- Kržišnik 2008** = Erika Kržišnik, Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovstvo* 53.1 (2008), 33–47.
- Kumin Horvat 2018** = Mojca Kumin Horvat, *Besedotvorni atlas slovenskih narečij: kulturne rastline*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2018.
- Martinčič idr. 2007** = Andrej Martinčič idr., *Mala flora Slovenije: ključ za določanje praprotnic in semenk*, Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 2007.
- Marzell 2000** = Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen 2: Daboecia - Lythrum*, Köln: Parkland, 2000 (1972).
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, 2014 (1894–1895), www.fran.si.
- Ramšak 2019** = Mojca Ramšak, Etnobotanična metodologija: etnološki pristop, *Hladnikia* 43 (2019), 3–28.
- SES** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, 32015 (1997), www.fran.si.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 (1970–1991), www.fran.si.
- SSSJ** = Jerica Snoj – Martin Ahlin – Branka Lazar – Zvonka Praznik, *Sinonimni slovar slovenskega jezika*, 2018, www.fran.si.
- Stramljič Breznik 2008** = Irena Stramljič Breznik, *Ko cvetje spregovori jezikoslovcu*, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008.
- Šulek 1879** = Bogoslav Šulek, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb: Dionička Tiskara, 1879.
- Tuma 1924** = Henrik Tuma, *Vocabolario botanico latino-sloveno*, 1924, <https://dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UNLUBV80>.

SUMMARY

Slovenian Names for *Leucanthemum vulgare* (Oxeye Daisy) Intertwined with Names for *Bellis perennis* (Common Daisy) at the Intersection of Disciplines and a Cross-Linguistic Approach

This article addresses Slovenian folk names for *Leucanthemum vulgare* (oxeye daisy) as an expression of rich naming diversity shaped at the intersection of perceptual plant features, the temporal context of its flowering, cultural traditions, and value judgments within the environment where these names emerged. The analysis shows that the Slovenian folk phytonymy of oxeye daisy consistently reflects fundamental motivational patterns of folk naming, with visual perception—especially the color and shape of flowers—occupying a central role.

A significant portion of names originate from seasonal motivation, particularly the association of flowering with the annual and ecclesiastical calendar (midsummer, St. John's Day, Pentecost, and Corpus Christi), confirming the traditional understanding of plants as natural markers of time. In some cases, names also relate to perceptual properties, such as scent, and to cultural and religious traditions, notably in connection with rhymes that predict love outcomes or posthumous fate.

The overlap between names for oxeye daisy and common daisy (*Bellis perennis*) is particularly pronounced, stemming from the morphological similarity of the two plants and from the freedom of folk naming, independent of scientific botanical taxonomy. The analysis confirms that the same folk names are often used for different botanical species, reflecting an established naming mechanism.

A comparative insight into German and Polish phytonymy reveals that this is a broader European phenomenon, with matching motivational patterns, while also uncovering culture-specific emphases within individual language communities. The article affirms that folk plant names are important carriers of the linguistic worldview and a valuable source for understanding the relationship between language, culture, and perceptions of the natural environment.